Вольнова Л. М. Вплив міського середовища на соціалізацію студентів / Л. М. Вольнова // Соціальна робота в Україні : теорія і практика. – наук.-метод. журнал. – 2008. – № 4. – С. 40-48.

***Вольнова Леся Миколаївна*,**
кандидат педагогічних наук, в.о. доцента кафедри
галузевої психології та психології управління
Інституту соціальної роботи та управління
Національного педагогічного університету імені Н.П. Драгоманова

УДК 316.334.56 : 316.61- 057.875

ВПЛИВ МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ СТУДЕНТІВ

В статье произведена попытка теоретического изучения особенностей городской среды как мезокомпонента социализации; представлены данные исследования точки зрения студентов по этому вопросу.

Соціологічні дослідження молодіжних проблем в сучасних умовах реформування соціального життя суспільства поступово перетворюються з власне академічних питань наукового пізнання в невід'ємну складову практичного освоєння соціальної дійсності. Важливими в цих обставинах постають середовищні аспекти соціалізації молодого покоління, оскільки, з одного боку, вони теоретично малодосліджені, а з іншого – набувають все більшу значущість у формуванні свідомості та поведінки сучасної молоді. Кожен з середовищних «мезокомпенентів соціалізації» [14] становить особливий світ зі своєю специфікою, наприклад, анонімність і поверховість більшості контактів в місті та, навпаки, «публічність», відвертість та емоційність відносин в селі [12].

Слід зазначити, що відомі на справжній момент численні дослідження міст торкаються більшою мірою географічних, економічних або статистико-демографічних питань (О. А. Константинов, Г. М. Лаппо, Ф. М. Лінстенгурт, І. М. Смоляр, Б. С. Хорев, К. Фішер та ін.). Водночас, у сучасній науковій літературі лише поступово з’являються публікації, присвячені аналізу міської культури (В. А. Єсакова, Л. І. Михайлова, Е. А. Орлова, І.А. Скрипачева та ін.), особливостям столичного міського культурного простору (Г. С. Каганов, В. Паперний). Мають місце спроби розробки соціально-педагогічних теорій

взаємодії особи та середовища (С. О. Белічева, В. Г. Бочарова, І. А. Ліпський, М. М. Плоткін та ін.).

Однак відомо, що людина при зміні типу поселення (місто, село) вимушена адаптуватися до нових умов як у соціальній, так і в культурній сфері. Особливу актуальність дана проблема набуває щодо студентів, що приїздять на навчання до міста. Саме в цей період відбувається збіг декількох чинників, які викликають труднощі в адаптації: відрив від батьків і початок самостійного життя, зміна типу учбового закладу та підходу до навчання, включення в міську культуру [2; 3].

У зв'язку з вище означеним *проблема* вивчення особливостей міського середовища та змін, які вона викликає в особі, могла б стати першим етапом розробки програми, покликаної оптимізувати протікання процесу соціалізації молоді у міських умовах життя. Це у свою чергу дозволить понизити емоційне та психічне навантаження насамперед на особу студентів-першокурсників. Саме тому в нашому дослідженні ми мали за *мету* теоретично вивчити особливості міського середовища як мезокомпонента соціалізації та виявити точку зору студентів з цього питання.

Насамперед варто зазначити, що поняття «місто» не належить до числа точних наукових термінів. Містами в різні епохи та в різних країнах називали явища з досить різним змістом і з несхожими істотними ознаками. Внаслідок цього сучасні дослідники міста та міського середовища [5; 8 13] або зовсім відмовляються від вирішення відповідної «дефініційної проблеми», або дають місту найрізноманітніші визначення. Як приклад, можна навести формулювання означеного поняття відомим російським урбаністом Н. П. Анциферовим: «Місто є місце, пристосоване для спільного проживання соціальної групи складного характеру, внутрішньо диференційованої, що отримала певну правову форму» [10, 21].

Один із теоретиків проблематики міста, С. В. Пирогов, зазначає, що «місто – це особлива організація середовища проживання = міське середовище» [10, 39]. Запропоноване визначення ми візьмемо за основу,

оскільки, на нашу думку, воно досить чітко вказує на середовищну специфіку. З цього приводу варто зазначити, що під «середовищем прийнято розуміти як наочно-просторове оточення в його чуттєво даних компонентах, так і оточення людини в суто соціальному плані, проявленому в спостережуваних ознаках розподілу ролей і позицій» [6].

Згідно з Є. М. Симоновою [15], стосовно питання соціалізації, то середовище доцільно розглядати як сукупність умов життєдіяльності населення. «Міське середовище», зазначає дослідниця, – це фундаментальне поняття, що виражає глибинну сутність міста як місця зосередження великих мас людей, і як функціонального утворення, що грає таку важливу роль в житті та розвитку суспільства, в його територіальній організації.

Крім цього, міське середовище – важлива складова частина потенціалу міста, завдяки якій воно виконує свою історичну місію двигуна прогресу. Багатоманітне та багатоконтактне міське середовище сприяє виникненню та розвитку нового в різних сферах людської діяльності. У зв’язку з цим міське середовище – це також сукупність численних і різноманітних каналів масових комунікацій, форм і способів спілкування людей, їх підключення до джерел різноманітної інформації. Саме від якості міського середовища залежить ефективність міжособистісного спілкування, що підтверджується фактом зростання великих центрів, зручних і багатих за можливостями ареалів спілкування.

В. Л. Глазичев [7] зауважує, що міське середовище це не лише середовище спілкування та спільного проживання вільних громадян, в яких вони обмінюються товарами та цінностями. Необхідною умовою оцінки середовища як міського, на його думку, є участь городян в управлінні співтовариством.

Фундаментальною ознакою міського середовища деякі дослідники називають його наростаючу різноманітність, яка дозволяє людині залучатися до світу культури: «Науково-технічний прогрес не може розвиватися без наростаючої різноманітності зв'язків спілкування – дієвого спілкування розвинутих осіб. Сьогодні, якщо судити на основі переважаючих інтересів

городян, різноманітність місць застосування праці та способів проведення дозвілля переважує планувальні й екологічні недоліки міст» [4, 312].

В рамках середовища проживання, яким у нашому випадку виступає міське середовище, розглядають і таке явище як предметне середовище. Зазначимо, що для окремої людини це може бути його найближчий життєвий простір: квартира, будинок, вулиця, район мешкання, місце роботи і т.д. «Людина, з одного боку, є лише елементом цього соціально-просторового середовища, з іншого – вона сама створює його образ» [9].

Особливе соціальне та просторове середовище міста формує своєрідну міську культуру, що володіє рядом характеристик. Так, О. Браун [3] до особливостей міської культури, наприклад, відносить: розширене поле для реалізації потенціалу особи; індивідуалізація; динамізм ціннісно-нормативної сфери; нормативна специфіка спілкування тощо.

Для характеристики міста як середовища проживання вживають і таке поняття як «життєве середовище міста». Як вказує С. П. Пирогов, «Сукупність життєвих стратегій (усвідомлених і не цілком) об'єктивується та опредмечується – виникає життєве середовище – зі своїм *устроєм* (облаштуванням життя), з сукупністю специфічних *ситуацій* різного рівня, набором *проблем*, якістю *комунікації*» [10, 89]. Вчений наголошує, що життєве середовище міста можна розглядати як соціокультурно детермінований простір-час, в якому протікає життєдіяльність людини. Задоволеність або незадоволеність життям, успішність або не успішність самореалізації особи, життєвий комфорт залежать від багатьох обставин, у тому числі й від того середовища проживання, в якому безпосередньо знаходиться городянин – від міського ландшафту, що створюється руками, вчинками, емоціями та справами як проживаючих на даній території, так і тих, хто організовує й управляє життям території.

Таким чином, можна говорити про дві взаємозв'язані сторони міського середовища. З одного боку, воно виступає як комплекс умов життя людей, «споживаючих» середовище, тобто, котрі задовольняють свої потреби. Цей

аспект знаходиться в прямій залежності від якості середовища. З іншого боку, міське середовище є сукупністю умов для творчої діяльності, що формує нові напрями в науці, мистецтві, культурі тощо.

Варто наголосити й на тому, що місто, як сукупність середовищних чинників соціалізації, суперечливе. «Ситуація міста – це ситуація нескінченних змін, боротьби нового зі старим, суперництво поглядів і способів життя» [10, 75]. Як указує Н. В. Краснова, «поліфонічность сучасної міської культури не тільки надає членам суспільства різнопланові можливості, але й примушує їх постійно робити вибір, що пов'язано з чималими психологічними зусиллями, а отже – постійно знаходитися в стані стресу» [11]. Зрозуміло, це позначається, на суспільному житті в цілому, створюючи атмосферу напруженості, нестабільності, нескінченного пошуку та поспіху.

У зв’язку з вище означеним, в умовах сучасного міста формується молоде покоління — особлива соціальна спільність, що характеризується не тільки специфічним статусом, але й суб'єктивними характеристиками. З одного боку, складається верства юнацтва, що має свою ціннісну систему, свою мету: прагнення до спільної діяльності для більшої адаптивності; толерантність до інших віросповідань і видів діяльності; відвертість, висока інформованість, широта інтересів, прихильність до загальнолюдських цінностей тощо [1].

На жаль, є й інша сторона «медалі» міського середовища: в поселеннях міського типу, в умовах нескінченного «броунівського руху» людських мас, транспортної мобільності, небувалої – за мірками колишніх поселень – житлових масивів, переважання анонімних і фрагментарних форм людських контактів, зосереджуються девіантні та делінквентні співтовариства. Для них міста привабливі як територія для великомасштабної за своїм розмахом кримінально-злочинної діяльності та як «кам'яні джунглі», де можна «загубитися в натовпі» й уникнути законних санкцій з боку правоохоронних органів» [11]. Саме це зумовлює формування й таких представників сучасної молоді, для котрих характерний індивідуалізм, раціоналізація мислення, меркантильність, розмитість сформованих етичних цінностей.

З метою вивчення особливостей сприйняття студентами великого міста та впливу міського середовища на їх життя нами було опитано студентів I-V курсів гуманітарних спеціальностей Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова загальною кількістю 300 чоловік. Було отримано такі дані.

Зазначимо, що загалом свою адаптацію до нового міста більшість респондентів оцінила як відносно легку (68%). Причому, переважаючими такі відповіді були як у студентів-першокурсників (68,8%), так і в студентів старших курсів (66,6%). Серед варіантів обгрунтування такої позиції зазначалося: «просто вже не раз тут бував», «проживав тут певний час», «це місто досить схоже на моє, яке знаходиться поблизу» тощо. Як бачимо, серед студентів, що дали такі відповіді, більшість вже була знайома з міським середовищем. Основні нарікання з їх сторони були лише на затори, що заважають бути мобільним («часто сама дорога займає близько чотирьох годин в день»). Дехто зазначив, що, незважаючи на легку адаптацію до нового міста, все-таки дуже сумував за домівкою. До речі, з цього приводу студенти пропонують створювати хостели чи братства, аналогічні до існуючих за кордоном. На їхню думку, це сприятиме не лише кращій адаптації до великого міста, а й взаємній підтримці «земляків».

Водночас, близько 28% студентів зазначили, що адаптуватися було досить важко. Причому відсоткове співвідношення лише незначною мірою вище у першокурсників (30,1%), ніж у «старожилів» (25,9%). Серед основних причин труднощів адаптації називаються такі: «бо звикла до сільського спокійного тихого життя, без шуму та бруду»; «все велике та незвичне», «занадто багато людей», «важко, бо звик до рідного»; «весь стиль – життя, правила, норми – інші, чим у малому місті»; «все дуже дороге, «суєтливе».

Щодо такого чинника як велика кількість людей, студенти оцінили його по-різному: для одних це стало полем для розширення кола знайомств та задоволення спільних інтересів (40%). Для інших, середовище м. Києва, зокрема його людський чинник, виявилось ворожим, чужим, налаштованим

недоброзичливо (6%). Деякі студенти, що дали такі відповіді, пишуть: «Здається, що вони [городяни] всім своїм виглядом хочуть закричати: «Не чіпайте мене! Я стурбований! Я поспішаю»!

З вказаних варіантів можна судити, що адаптація в таких студентів протікала важко переважно через різку відмінність їхнього звичайного життєвого простору з життєвим простором великого міста, який кардинально виявився відмінним.

Серед відповідей траплялися й більш оптимістичні: «важко було лише перший тиждень», «було важко, але я вже дуже звикла до цього міста». Дехто зазначив також, що «адаптуюсь і досі, хоча вже 5 курс».

Мали місце також відповіді, що «адаптуватися було легко, зараз жити важче» (2%).

Таким чином, оцінюючи вплив великого міста загалом на адаптацію студентів можна припустити, що він не відрізняється особливо від адаптації людини до будь-якого нового місця. Однак відповіді на інші запитання показали, що «адаптувалася легко» – це лише вершина айсберга соціалізації у міському середовищі.

Так, цікаві дані було отримано при аналізі відповідей студентів щодо їх життєвого простору. Як виявилося, половина студентів замикається у своєму вузькому життєвому просторі, обмежуючи його кімнатою у гуртожитку або квартирою (50%): відповідно – 60,2% серед першокурсників та 47% серед старшокурсників. Щодо першокурсників, то зрозуміло, після першого місяця навчання освоїти багато чого ще не вдалося. Примушують замислитися такі відповіді у старшокурсників.

Крім того навіть в обмеженому середовищі гуртожитку вони не завжди почуваються комфортно, скаржаться на надмірну активність життя сусідів по кімнаті, поверху, чи й усього гуртожитку. Інші, навпаки, висловлюючи незадоволення життєвим простором як місцем проживання, зазначають, що це компенсуються товариством хороших друзів.

Деякі студенти розширюють межі свого життєвого середовища найближчою до гуртожитку територією (12%). Близько 28% опитаних розглядають як безпосередній життєвий простір свій мікрорайон. Ще інші, навіть проживаючи під час навчання у Києві, все одно характеризують свій життєвий простір за основним місце проживання (4%), «будучи тілом тут, а душею там». Така відповідь була дана деякими студентами випускних курсів.

Незначна кількість студентів як свій життєвий простір оцінює навчальний корпус та прилягаючу до нього територію (2%). Саме там вони «живуть».

Якщо узагальнити отриманий блок відповідей, то можна констатувати, що більшість студентів загалом задоволені своїм життєвим простором (60%): «дуже люблю свій мікрорайон», «мікрорайон не дуже, але люди хороші» тощо. Інші ж вказують на поєднання прив'язаності зі своєрідною неприязню (12%): «мій район романтично-бандитський», «весело та страшно в моєму мікрорайоні, великий досвід життя та соціальної роботи». Іноді подібна оцінка виникає як результат тотальної залежності від виру міського життя з підсвідомим прагненням «повернутися до такого рідного з дитинства маленького затишного містечка». Близько 8%, зазначають, що не можуть дати однозначної відповіді, оскільки «все ще попереду» щодо освоєння міста.

Щодо оцінки життєвого простору з позицій реалізації в ньому освітніх, культурних та дозвіллєвих потреб, то 50% опитаних вважають, що тут повністю зможуть їх реалізувати. Причому 47,3% про це лише припускають (першокурсники), 51,8% можуть про це вже судити свідомо (старшокурсники). 2% опитаних вказало, що життєве середовище може сприяти лише задоволенню їх культурних потреб, 8% опитаних відзначили можливості задоволення для освітніх та дозвіллєвих потреб. Враховуючи той факт, що переважна більшість опитаних проживає в гуртожитку, то така оцінка, на нашу думку, зумовлена в основному суб'єктивними чинниками: чим менший простір навколо себе людина оцінює як дружелюбний та цікавий, тим менше можливостей вона в ньому бачить. Таке припущення підтвердили відповіді студентів (16%), які зазначили: «головне – бажання шукати ці ресурси», «якщо самій не вдасться, то

допоможуть старші студенти»; «головне, щоб він [життєвий простір] мені не заважав».

Неоднозначно оцінили ресурси свого життєвого простору 2% опитаних і висловили своє незадоволення – 16%. Основні зауваження стосувалися недостатньої кількості обладнаних місць для відпочинку та підготовки до занять, обмеженого фонду гуманітарної літератури та відсутності доступу до електронних ресурсів тощо. Водночас, щодо останнього зауваження, то інші студенти навпаки вказали, що поблизу є хороша бібліотека, в гуртожитку створено комп'ютерний клас та можна відпочити у спортивному залі. Це говорить про значний вплив особистісного чинники на соціалізацію, а не лише життєвого простору.

Таким чином, підсумовуючи результати теоретичного аналізу та проведеного анкетування можна зробити такі *висновки*:

1. Міська культура є однією з найважливіших характеристик, що опосередковують вплив міста на особу. Під впливом міської культури формується особлива картина світу городян, яка характеризується насамперед: меншою суб'єктивною задоволеністю потребової сфери; більш високим рівнем тривожності; необхідністю самовизначення особи в ціннісно-нормативній сфері; більш високим рівнем екстернальності та ін. У зв'язку з цим її вплив на жителів, особливо на студентів, що лише включилися у міське життя, досить суттєвий.

2. Результати анкетування студентів говорять про неоднозначність оцінки ними життєвого простору великого міста: з одного боку, труднощі їх адаптації зумовлені самим соціокультурними простором міста, його шаленим ритмом життя, великою кількість населення, інтенсивним рухом. З іншого боку, ми можемо констатувати, що часто студенти замикаються у вузькому просторі квартири чи кімнати (що більше характерно саме для міських жителів), погано знають взагалі оточуюче їх соціокультурне середовище та його потенціал, малоактивні в плані його пізнання та перетворення.

Саме тому *перспективним* бачимо вивчення оцінки студентами потенціалу великого міста для реалізації їх мрій та розробку на основі цього проекту спільного перетворення найближчого життєвого простору, активної участі студентів у житті міста як творців, а не лише пасивних споживачів.

Використані джерела:

1. *Азиуллина Т. Р.* Культурный потенциал современного города как фактор формирования нравственных ценностей молодежи (На материалах города Набережные Челны): дис. на соискание ученой степени канд. социол. наук: спец. 22.00.04 – социальные структуры, соц. институты и процессы. / *Татьяна Раифовна Азиуллина*. – Казань, 2004. – 216 с.

2. *Браун Дж*. Культурные индустрии. [Электронный ресурс]. / *Дж. Браун* // Выявление культурных ресурсов территории: Конспект лекций. – Петрозаводск, 14-18.07.2003. Сайт Института культурной политики. – Режим доступа: http://www.cpolicy.ru/doc.plx?id=64

3. *Браун О.* Влияние городской культуры на картину мира горожан. [Электронный ресурс]. / *Ольга Браун*. – Режим доступа: http://flogiston.ru/articles/social/braun

4. *Владимиров В. В.* Расселение и окружающая среда. / *В. В. Владимиров.* – М., 1992.

5. *Глазычев В. Л.* Невозможные города – Le Citta Impossibile – Cities Impossible. [Электронный ресурс] / *В. Л. Глазычев*. – Режим доступа: http://www.glazychev.ru/habitations&cities/1997-11-09_nevozmozhnyie_goroda.htm

6. *Глазычев В. Л.* Поэтика городской среды. / *В. Л. Глазычев*. // Эстетическая выразительность города. – М.: Наука, 1986. – С. 130–156.

7. *Глазычев В. Л.* Слободизация страны. Гардарики. / *В. Л. Глазычев*. // Иное. Хрестоматия нового российского самосознания. / [Редактор-составитель *С. Б. Чернышов*]. – М: Аргус, 1995. – С. 64-88.

8. Городская среда. Технология развития: [Настольная книга] / Акад. гор. среды; [*В. Л. Глазычев, М. М. Егоров, Т. В. Ильина* и др.; Под ред. *В. Л. Глазычева*]. – М.: Ладья, 1995. – 239 с.

9. *Григорьева И.* Социализация в процессах исключения и включения. [Электронный ресурс]. / *Ирина Григорьева*. – Режим доступа: http://www.strana-oz.ru/?numid=30&article=1263

10. Конспект лекций по курсу «Социология города» / [Сост. *С. В. Пирогов*] – Томск, 2003. – 186 с.

11. *Краснова Н. В.* Город как мезокомпонент среды социализации человека. [Электронный ресурс]. / *Н. В. Краснова*. // Официальный сайт

Дзержинского филиала ВВАГС. Сборн. матер. науч.-практ. конф. – Режим доступа: http://www.dfvvags.ru/nd_sbornik_36.htm

12. *Мариничева О.* Как не стать жертвой социализации. [Электронный ресурс] / *Ольга Мариничева* – Режим доступа*:* http://www.edu.ru/files/bins/1313.htm

13. *Мойсов В. В.* Жизненное пространство крупного города как базовая категория для разработки концепции его устойчивого развития. / *В. В. Мойсов, О. В. Конина* // Концепция устойчивого развития Волгограда. Стартовые условия: Мат-лы междунар. конф. («Информационные технологии в образовании, технике и медицине») – Волгоград: Изд-во «Волгоград», 2002. – С. 12-20.

14. *Мудрик А. В*. Социальная педагогика. / *А. В. Мудрик*; ред. *В. А. Сластенина*. – М: Изд. центр «Академия», 1999. – 184 с.

15. *Симонова Е. М.* Влияние городской среды на здоровье населения. / Е. М. Симонова. – Пермь, 2007. – 39 с.